

ren Osmanlı padişahları, Yavuz Sultan Selim'den itibaren Mescid-i Nebevî ve hücre-i saâdetin imarı ile yakından ilgilendiler. I. Ahmed altın kaplamalı gümüş şebekeler gönderdi, eski şebeke-i saâdetin bir bölümünü getirtip teberrüken kendi türbesine koydurdu. Hücre-i saâdetin 1111 (1699) yılında II. Mustafa tarafından bazı kısımları yenilendi; III. Ahmed de duvarlarını sağlamlaştırdı. II. Mahmud zamanında birtakım çatlaklar görülmesi üzerine Kayıtbay'ın yaptırdığı kubbe yıkılıp yerine 1228 (1813) yılında taştan bir kubbe yapıldı. Günümüze kadar ulaşan bu kubbe kurşunları yeşile boyandı; içi "Kubbetü'l-hadrâ" adıyla anılır. Aynı onarım sırasında hücrenin dış duvarı çinilerle kaplandı, daha sonra da Sultan Abdülmecid bunları tekrar en değerli çinilerle yeniletti. Hücre-i saâdette Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu kısım şebeke-i saâdetin dışına raptedilen gümüş bir çivi ile (mismâr) işaretlendi, sonradan onun yerine değerli taştan bir âlâmet konuldu. Günümüzde kabirlerin yeri işaretlerle belirtilmiştir. Hücre-i saâdete tarih boyunca çok değerli hediyeler bağışlanmıştır. Bunlar arasında özellikle murassa' kandiller dikkat çekmekteydi; Eyüp Sabri Paşa *Mir'âtü'l-Haremeyn*'de bunlarla ilgili geniş bilgi vermektedir (bk. bibl.).

Başlangıçta hücre-i saâdet için özel bir görevli bulunmamaktaydı. İlk resmî görevliler, Nûreddin Mahmud Zengî tarafından tayin edilen ve hepsi hâfız olan on iki ağıdır. Bu göreve önceleri Habeş asıllılar seçilmiştir. Selâhaddîn-i Eyyûbî ağaların sayısını yirmi dörde çıkarmış ve bunlara gelir tahsis etmiştir. Selâhaddîn-i Eyyûb-

bî'nin yolladığı ağaların başında bulunan Bedreddin el-Esedî'ye bir müddet sonra "şeyhülhareme" denilmeye başlanmış ve bundan sonra bu görevliler Medine'yi ziyaret eden devlet erkânından büyük bir saygı görmüşlerdir. Sonraları Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ihdas ettiği nizam Mağrib ve Sudan'dan gönderilen ve sayıları 200'ü aşan yeni ağalarla bozulmuş, ayrıca zaman zaman bunların Medine halkı ile aralarında bazı tatsız olaylar yaşanmıştır.

Eyüp Sabri Paşa'nın verdiği bilgilere göre hücre-i saâdet hiç boş bırakılmaz, gece ve gündüz burada iki ayrı sınıf ağa görev yapardı. Halife tarafından tayin edilen şeyhülharemin emrinde ve çeşitli görevlerde çalışan bu ağalar kandillerin yakılması, belli zamanlarda hücre-i saâdetin temizlenmesi gibi işleri yaparlardı (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 74-82). Hz. Peygamber'in sandukasıyla örtüsü (sitâre) arasından çıkarılan toz halk arasında "cevher-i şerif" olarak anılır ve bunu temizleyen ağa iftihar ettiği bu göreve getirildiğinde üç dört köle satın alıp âzat eder veya buna imkân bulamazsa birkaç kurban keserdi (a.g.e., I, 559). Eyüp Sabri Paşa sonradan ortaya çıkan bazı âdetler hakkında da bilgi vermektedir. Bunlardan biri her yıl zilkadenin 17. gecesini hücre-i saâdete buğday takdimiydi. Şefaât ve yardım talep eden kimseler bir miktar buğdayı temiz bir kese içinde Resûl-i Ekrem'in kabri hizasındaki şebeke penceresinden içeri koyarlardı, daha sonra bunları alan görevliler teberrüken isteyenlere verip karşılığında hediye kabul ederlerdi. Rivayete göre bu şekilde buğday koyanlar borçlarını kolayca ödeyeceklerine inanırlardı (a.g.e., I, 45-46). Ramazanlarda müslümanlar hücre-i saâdet yanında iftar etmeye gayret ederlerdi; bu arada dışarıdan gelenlere de yemek verilirdi (a.g.e., I, 61-62).

Hücre-i saâdet her yıl milyonlarca müslüman tarafından ziyaret edilir. Bunda şüphesiz, "Beni vefatımdan sonra ziyaret eden sağlığımda ziyaret etmiş gibidir"; "İki haremden birinde ölen eminler arasında diriltilir"; "Kabrimi ziyaret edene şefaâtım vacip olur" (Dârekutnî, II, 278) gibi hadislerin de etkisi vardır. Ayrıca, "Kabrimi id edinmeyin" (*Müsned*, II, 367; Dârimî, "Menâsik", 96) hadisini Münzirî, "Bayram gibi sadece senenin belli günlerinde değil her zaman ziyaret edin" şeklinde yorumlamıştır (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 137). Ziyaret sırasında salâtü selâm, kelime-i tevhid ve Hz. Peygamber'in risâletiyle ilgili âyetler okunur (ayrıca bk. RAVZA-i MUTAHHARA).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvatta', "Kible", 10-11; *Müsned*, II, 367; Dârimî, "Menâsik", 96; Buhârî, "Fazl'ü's-şalât fî mescidi Mekke ve'l-Medîne", 5; Müslim, "Hac", 502; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 65; Tirmizî, "Cenâ'iz", 33, "Menâkıb", 1, 5; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, I, 240, 499-501; III, 488; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 284; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 422-423; IV, 192-193; VI, 435-436; Dârekutnî, *es-Sünen*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Mehâsin li't-tibâa), II, 278; İbnü'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-şemine fî târîhi'l-Medîne* (nşr. M. Zeynühüm M. Azeb), Kahire 1416/1995, s. 152-153; İbn Kesir, *el-Bidâye*, V, 266-273; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ'*, I, 229-230, 240-251, 325-327, 362-366, 383-384; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 611-632; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 45-46, 61-62, 74-82, 137, 462-463, 488-490, 526-589, 664-698; M. Lebîb el-Betenûnî, *er-Rihletü'l-Hicâziyye*, Kahire 1910, s. 320-337; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 472-475; N. Elisséeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, II, 559; Mübârekpûri, *Mukaddimetü Tuhfetü'l-ahvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1967, X, 86-87; *Tevsî'a ve 'imâretü'l-Haremeyni's-şerifeyn rû'ye hadâriyye* (nşr. Mek-tebetu Ukâz), Cidde 1991, s. 39-48; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 303-304; "Hudjra", *EP* (İng.), III, 545.

AHMET ÖNKAL

HÜCVİRİ

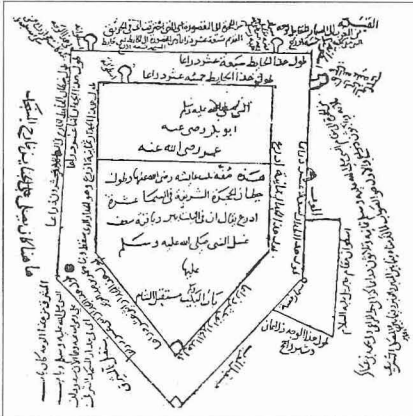
(الهجویری)

Ebû'l-Hasen Ali b. Osmân
b. Ebî Ali el-Cüllâbî el-Hücvîrî
(ö. 465/1072 [?])

Keşfü'l-mahcûb
adlı eseriyle tanınan sûfî müellif.

Gazne'de doğdu. Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr (ö. 440/1049), Abdülkerîm el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) gibi görüştüğü sûfiler hakkında *Keşfü'l-mahcûb*'da verdiği bilgilere dayanarak XI. yüzyılın başlarında dünyaya geldiği söylenebilir. İran veya Hint asıllı olan ailesinin Gazne'ye ne zaman yerleştiği belli değildir. Kendisi *Keşfü'l-mahcûb*'da Hücvîrî ve Cüllâbî nisbelerini kullanmışsa da zamanla Hücvîrî diye meşhur olmuştur. Bugün Gazne'de Cüllâb ve Hücvîr adlı bir semt bulunmamaktadır. Babası Şeyh Osman'ın mezarının bulunduğu Gazne yakınlarındaki Erbabha mevkiinin eski adının Cüllâb veya Hücvîr olması muhtemeldir. Güläm Server, Hücvîrî'nin Hz. Ali'ye ulaşan şeceresini vermek-teyze de sonradan düzenlenen bu şecereye dayanarak onun seyyid olduğunu söylemek mümkün değildir. Annesinin kabri Gazne'de diğer oğlu Şeyh Tâcülevliyyâ'nın kabrinin yanındadır. Dârâ Şukûh bu kabirleri ziyaret ettiğini söyler. Hücvîrî, "hazine bağışlayan ulu velî" anlamına gelen Dâtâ Gencbaş unvanıyla tanınmıştır. Gu-

Semhûdî'ye göre hücre-i saâdetin planı
(*Vefâ'ü'l-vefâ'*, II, 563)

lâm Server'in verdiği bilgiye göre bu unvanı onun hakkında ilk defa Çiştîye tarikatının kurucusu Muînüddin Hasan el-Çiştî (ö. 633/1236) kullanmıştır. Muînüddin, Hücvîrî'nin türbesinde girdiği halveti tamamladığında ona dua ederken bu şekilde hitap etmişti (*Hazînetü'l-aşfiyâ*, II, 234).

Hücvîrî, Gazne'de babası Şeyh Osman'dan ilk dinî bilgileri aldıktan sonra devrindeki ulemânın geleneğine uyarak çeşitli yerleri gezmeye başladı. *Keşfü'l-maḥcûb*'da verdiği bilgilerden onun Suriye, Türkistan, Kazvin, Hindistan, Irak, Hûzistan, Azerbaycan, Cürcân, Horasan ve Mâverâünnehir gibi bölgeleri dolaştığı anlaşılmaktadır. Ancak eserde bu seyahatleri ne zaman yaptığına dair bilgi bulunmamaktadır. Hücvîrî, bu gezileri sırasında dönemindeki büyük sûfilerle tanışma ve onlardan faydalanma imkânı buldu. Ayrıca çeşitli fırka ve mezheplere bağlı olan birçok şahısla karşılaştı. İlk seyahate çıktığında muhtemelen tasavvufa intisap etmiş değildi. *Keşfü'l-maḥcûb*'un sohbet bahsinin sonunda Bağdat'ı ziyareti sırasında burada mutasavvıf geçinen zındıklar topluluğunu gördüğünü, Fergana'da Bab Ferganî adlı bir zatı ziyaret ettiğini, mürşidi Ebû'l-Fazl el-Huttelî ile Dimaşk civarında tanıştığını, birlikte Azerbaycan'a gittiklerini, vefatına kadar onun yanından ayrılmadığını söyler. Hûzistan, Fars ve Bağdat'ı ziyareti sırasında Hallâc'ın eliden fazla eserini gördüğünü, bir müşkülü çıktığı zaman Bistâm'a gidip Bâyezîd-i Bistâmî türbesini ziyaret ettiğini, Horasan'da gördüğü 300 sûfiden her birinin dünyaya bedel olduğunu, Muzaffer b. Ahmed b. Hamdân'ı görmek için Nişâbur'a gidip geldiğini, Tûs, Serahs, Merv gibi Horasan'ın diğer şehirlerini gezdiğini, Mâverâünnehir'e gittiğini, Buhara'da Şeyh Ahmed-i Sernerkandî ile tanıştığını anlatır. Hac hakkında bilgi verdiği halde Hicaz'a gittiğine dair eserde bir kayıt yoktur. *Keşfü'l-maḥcûb*'dan anlaşıldığına göre Hücvîrî genellikle Gazneliler'in hâkimiyeti altındaki bölgelerde ikamet etmiş, bir yerde onların nüfuzu azalınca oradan ayrılmış, bu da onun daha çok yeri gezmesine sebep olmuştur. Gazneli Mahmud'un huzurunda yapılan ilmi toplantılara katılmış, bu toplantılardan birinde bir Hint bilgesiyle giriştiği tartışmada onu susturmuştu (Ya'kûb-i Çerhî, s. 8).

Mürşidi Ebû'l-Fazl el-Huttelî'nin vefatından sonra Hücvîrî onun vasiyetine uyarak dostları Ahmed b. Hammâd es-Serahsî ve Ebû Saîd Hücvîrî ile birlikte Hindis-

tan'a gitti; Lahor şehrinin batısında Rava ırmağı kıyısında yaptırdığı mescidde talebelere ders vermeye ve İslâmiyet'i yaymaya başladı. Onun faaliyetleri sayesinde başta Lahor nâibi Ray Racu olmak üzere birçok Hintli müslüman oldu. Lahor'a, Gazneli Sultan Mesud'un Selçuklular karşısında yenilgiye uğramasından sonra Gazne'de meydana gelen karışıklıklar sırasında ve muhtemelen 431 (1039) yılında gitmiş olmalıdır. Hücvîrî *Keşfü'l-maḥcûb*'u telifle meşgulken üç Hint racası birleşerek Lahor'u muhasara edip birçok müslümanı esir aldı (435/1043). Sultan Mevdûd b. Mes'ûd'un Hintliler'i hezime uğratarak kurtardığı 5000 müslüman arasında Hücvîrî de bulunmaktaydı.

Hücvîrî'nin vefat tarihi kaynaklarda farklı şekillerde (465/1072, 470/1077, 481/1088, 500/1106) kaydedilmektedir. Bunların içinde Gulâm Server'in verdiği 465 (1072) tarihi doğru olmalıdır. Türbesinin iç duvarlarında yazılmış olan Hâce Muînüddin el-Çiştî, Abdurrahman-ı Câmî ve Muhammed İkbâl'e ait üç ayrı şiirin tarih mısraları bu tarihe tekabül etmektedir. Hücvîrî'nin kabri Lahor'daki mescidinin hazîresinde bulunmakta ve Dâtâ Gencbahş Türbesi diye tanınmaktadır. Gazneli Sultan İbrâhim b. Mes'ûd kabrin yanında bir bina inşa ettirmiş, Ekber Şah zamanında bunlara bazı yeni binalar eklenmiştir. 1861'de Hacı Nûr Muhammed Sado kabrin üzerine kubbeli bir türbe yaptırmıştır. Daha sonra Miyân Gulâm Geylânî, Hücvîrî'nin sağlığında yaptırdığı mescidin yerine yeni bir mescid inşa ettirmiş ve burası bir külliye halini almıştır. Hücvîrî'nin türbesi bugün Pakistan müslümanlarının en çok ziyaret ettiği yerlerden biridir. Bölgede Hücvîrî ismi hiç tanınmadığı halde Dâtâ Gencbahş adını bilmeyen yoktur. Pakistan'da her yıl Hücvîrî adına yedi gün süren anma törenleri düzenlenmektedir. *Keşfü'l-maḥcûb*'daki mübhem bir ifadesine dayanan Jukovskiy onun evlenmediğini, Nicholson ise aynı ibareden hareketle evlendiğini ileri sürmüşlerdir.

Asıl mürşidi Ebû'l-Fazl el-Huttelî olmakla birlikte Hücvîrî Ebû'l-Abbâs eş-Şekkânî, Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî, Muzaffer b. Ahmed b. Hamdân gibi bazı sûfilerden de istifade etmiş, bunlar hakkında *Keşfü'l-maḥcûb*'da bilgi vermiştir. Hücvîrî Huttelî'nin tefsir ilmini iyi bildiğini, tasavvufa Cüneyd-i Bağdâdî'nin görüşlerini benimsediğini, şekle önem veren âlim ve sûfilere karşı olduğunu söyler. Birçok mutasavvıfla görüşen Hücvîrî bunların bir kısmından faydalanmış, bazılarını da

eleştirmiştir. Kendilerinden faydalandığı şeyhlerin bulundukları bölgelere göre bir listesini veren Hücvîrî bunlar hakkında birkaç kelimelik değerlendirmeler yapmıştır.

Hücvîrî'nin eserinden Hanefî olduğu ve fıkıh ilmini bu mezhebe göre tahsil ettiği anlaşılmaktadır. Ebû Hanîfe'nin hayatını anlatırken bu mezhebi benimsediğini açıkça ifade eden müellif, İmam Şâfiî'nin makam ve mevkiye tamah ederek tasavvufun geri kaldığını söyler. Ona göre Ebû Hanîfe sadece bir fakih değil aynı zamanda bir zâhiddi ve İbrâhim b. Edhem, Dâvûd et-Tâî, Bîşr el-Hâfî gibi birçok sûfînin üstadıydı. Hücvîrî'nin fıkıh öğrenimi görmüş olduğu *Keşfü'l-maḥcûb*'un son kısmında abdest, namaz, oruç, zekât gibi şer'î hükümler hakkında verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Hücvîrî, bu bölümlerde ibadetlerin zâhirle ilgili hükümlerini açıkladıktan sonra bunlarla içlerinde saklı bulunan bâtinî mânâlar arasındaki bağlantıları yorumlamaya çalışmıştır. Eserde naklettiği 238 âyet ve 138 hadis tefsirini yapması da onun tefsir ve hadis ilimlerinde yetişkin olduğunu göstermektedir.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvuf anlayışının bilinçli bir temsilcisi olan Hücvîrî derin mânevî tecrübe düzeyine ulaşmış bir mutasavvıftır. Muhâsibî kadar akla önem vermekle beraber Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr gibi sûfileri candan sever ve onları takdir eder. Hücvîrî geniş, hür ve müsamahalı bir düşünceye sahiptir; hayranı olduğu Hallâc'a uyulmaması ve onun örnek alınmamasını tavsiye edecek kadar da mantıklıdır. Hücvîrî, tasavvufî hayatın derinliklerini kavramak ve bunları ifade etmek için akli ve mantıkî ölçüleri ve ilkeleri mümkün olan en geniş şekilde kullanmıştır. Bu hususta onun Serrâc'ı, Kelâbâzî'yi, Sülemî'yi ve Kuşeyrî'yi aştığı söylenebilir.

Eserleri. Hücvîrî'nin en meşhur eseri *Keşfü'l-maḥcûb*'dur. Muhtemelen 435 (1043) yılında Lahor'da yazmaya başladığı bu Farsça eser, tasavvufun teorik ve pratik konularını sistemli bir şekilde işleyen ilk kitaptır. İki bölümden meydana gelen eserin giriş kısmında müellif, Ebû Saîd Hücvîrî'nin kendisinden tasavvufun esaslarını, sûfilere ait söz ve makamların açıklamasını istediğini, bunun üzerine kitabı yazmaya başladığını bildirir. Divanının kaybolduğunu, *Minhâcû'd-dîn* adlı eserini bir sahtekârın kendine mal ettiğini anlatan Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*'un da aynı âkıbete uğramaması için kendi ismi-

ni eserin muhtelif yerlerinde yirmi sekiz defa zikretmiştir. Eserin birinci bölümünde ilim, fakr ve dervişlik, tasavvufun mahiyeti, hırka giyme, sûfîlerin fakr ve sûfîlik konusundaki ihtilâfları ile melâmet konuları işlendikten sonra ilk dört halifenin, Ehl-i beyt imamlarının, tâbiîn neslinden zâhidlerin ve diğer sûfîlerin biyografilerine yer verilmiştir. Daha sonra müellif tasavvufî zümreleri on iki bölümde incelemiş olup bu kısım eserin en orijinal yönünü teşkil etmektedir. Muhâsibiyye, Kas-sâriyye (Melâmetiyye), Tayfûriyye, Cüney-diyye, Nûriyye, Sehlîyye, Hakîmiyye, Har-râziyye, Haffîyye, Seyyâriyye, Hallâciyye, Hulmâniyye adlı bu zümrelerin temel tasavvufî kavramları hakkında bilgi veren, bunları değerlendiren ve geniş şekilde yorumlayan Hücvîrî son ikisinin şeriat dışı olduğunu söyler. Eserin ikinci bölümü "Keş-fü'l-hicâb" adıyla başlayan on bir alt bölüme ayrılmıştır. Burada mârifetullah, tev-hid, iman, namaz, zekât, oruç, hac, soh-bet, tasavvufî terimler ve sema perdele-rinin sâlike açılması (keşfü'l-hicâb) anlatılır.

Hücvîrî, geniş ölçüde Serrâc'ın *el-Lü-mâ' ve Sülemî'nin Tabakâtü's-ş-şûfiyye* adlı eserlerinden faydalanmakla birlikte bunlardan farklı olarak hayat hikâyesini anlattığı her sûfinin en dikkate değer birkaç sözünü naklederek yorumlamıştır. Öte yandan gittiği yerlerde gördüğü kişiler ve olaylar hakkında ilginç bilgiler vermiş, yer yer tasavvufu yanlış anlayan ve uygulayan sahte mutasavvıfları şiddetle eleştirmiştir.

Keşfü'l-mahcûb ilk olarak 1903'te La-hor'da basılmış, bunu diğer baskılar takip etmiştir (Lahor 1931, 1933, 1978; Semerkant 1330; Tahran 1327, 1336, 1337, 1338; İslâmâbâd 1995). Rus müsteşriki Jukovsky Viyana, Taşkent, Semerkant, Petersburg ve Paris'teki yazma nüshalarından faydalanarak eserin tenkitli bir neşrini hazırlamış, bu çalışma Rusça elli yedi sayfalık bir inceleme yazısıyla birlikte 1926 yılında Leningrad'da basılmış, bu neşrin İran'da birkaç tıpkıbasımı yapılmıştır. Eser Nicholson tarafından bazı yerleri çıkarılarak İngilizce'ye çevrilmiştir (London 1911). *Keşfü'l-mahcûb* üzerinde bir doktora tezi yapan İs'ad Abdülhâdî Kindîl eseri Arapça'ya tercüme ederek teziyle birlikte yayımlamıştır (Kahire 1974; Beyrut 1980). Eser Süleyman Uludağ tarafından *Keş-fü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1982).

Hücvîrî'nin *Keşfü'l-mahcûb*'da adlarını zikrettiği diğer eserleri şunlardır: *Min-*

hâcû'd-dîn, Kitâbü'l-Fenâ ve'l-bekâ, Kitâb der Şerh-i Kelâm-ı Hüseyin Man-şûr Hallâc, Kitâbü'l-Beyân li-ehli'l-'ıyân, Nahvü'l-kulûb, Esrârü'l-hırağ ve'l-mülevvenât, er-Ri'âye bi-hukû-kıllâh, Kitâbü'l-İmân. Hücvîrî'ye nisbet edilen *Sevâkıbü'l-aşbâr* ile (bk. *Hediy-yetü'l-ârifin*, I, 691) *Keşfü'l-esrâr*'ın ise (Lahor, ts.) ona ait olduğu kesin değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Kâsım Ensârî'nin girişi, s. 39; a.e. (trc. İs'ad Abdülhâdî Kindîl), Kahire 1974, tercüme edenin girişi, s. 1-188; a.e. (Uludağ), tercüme edenin girişi, s. 1-17; Câmî, *Nefehât*, s. 316-318; Dârâ Şükûh, *Sefîne-tü'l-evliyâ*, İstanbul 1326, s. 161; Emîr Hasan es-Sicîzî, *Fevâ'idü'l-fu'âd*, Lahor 1966, s. 57; Ya'kûb-i Çerhî, *Risâle-i 'Abdâliyye* (nşr. M. Nezir Ranchâ), İslâmâbâd 1978, s. 8; R. A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, Cambridge 1931, bk. İndeks; Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstücû der Taşavvufi İran*, Tahran 1369 hş., s. 71-72; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhâtü'l-havâtır*, I, 66; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 691; Eminüddin Ahmed, *Tezkire-i Hazret-i 'Alî Hücvîrî*, Lahor 1960; Abdur Rashid, *The Life and Teachings of Hazrat Data Ganj Bakhsh [Shaikh Abul Hasan Ali Bin Usman al-Hujwiri al-Jullabi al-Ghaznawî]*, Lahor 1967, s. 19-42; Nesîm Çühderî, *Tezkire-i 'Alî b. 'Osmân Hücvîrî*, Lahor 1394; Athar Abbas Rizvî, *A History of Sufism in India*, Delhi 1978, I, 112; Safâ, *Edebiyyât*, II, 892; V, 224; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazînetü'l-aşfiyâ*, Lahor 1994, II, 232, 234; Hidayet Hosain - [H. Massé], "Hudjwiri", *EP²* (İng.), III, 546.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HÜDÂ (الهدى)

Hidayet rehberi anlamında
Kur'an'ın isimlerinden biri
(bk. KUR'AN).

HÜDÂVENDİGÂR

(bk. HUDÂVENDİGÂR).

HÜDÂYÎ, Aziz Mahmud

(bk. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ).

HÜDÂYÎ KÜTÜPHANESİ

Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî
Külliyesi içinde iken
tekkelerin kapatılmasından sonra
Hacı Selim Ağa'ya taşınan kütüphane.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, camide ko-runmak üzere bazı kitaplar vakfederek kütüphane için ilk adımı attığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1014 (1605) tarih-li Arapça vakfiye sûretindeki kayıtlardan

anlaşılmaktadır (*Anadolu Vakfiyesi Defte-ri*, nr. 611, s. 5). Hüdâyî, kitaplarının cami-sine konulmasını ve sağlığında kendisinin, ölümünden sonra âlim ve ârif kişilerin bu eserlerden faydalanmasını, bunlardan bir cüz ve bir kâğıdın dahi dışarı çıkarılmayıp camide okunmasını, caminin harap olma-sı yüzünden orada muhafazası mümkün olmazsa Üsküdar'daki diğer cami, mes-cid, tekke ve dârü'tta'îm gibi binalarda korunmasını şart kıldı. Aynı defterde ka-yıtlı (s. 8) 1037 (1627) tarihli vakfiye sû-retinde ise Hüdâyî'nin bunlara ilâveten kitaplardan mütevellilerin izniyle talebe-nin de istifade etmesini ve buna engel olunmamasını şart koştuğu görülmekte-dir. Ayrıca vakfettiği eserlerin tescili için müridlerinden Osman Dede b. Ali'yi vekil tayin ettiğini belirtmektedir. İlk vakfiye-de tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, ahlâk ve tarih gibi konularda 100'den fazla eserin adları ve bunların müellifleri kaydedil-miştir.

1850 yılında çıkan bir yangına kadar kütüphanenin ne gibi bir gelişme göster-diği ve bu sırada tamamen yanan külliye-den Hüdâyî'nin vakfettiği kitapların ne ka-darının kurtulabildiği bilinmemektedir. Bu yangının ardından külliye 1272 (1855-56) yılında Sultan Abdülmecid tarafından yeniden yaptırılmış, müstakil bir kütüp-hane binası ise 1317'de (1899) Lutfi Bey tarafından cami ile şadırvan arasında in-şa ettirilmiştir (bk. AZİZ MAHMUD HÜDÂ-YÎ KÜLLİYESİ).

Kütüphane binası tamamlandıktan sonra kitap temini hususunda en büyük gayreti gösteren ve âdeta kütüphaneyi yeniden tesis eden dergâhın muhib ve müdâvimlerinden Bursalı Mehmed Tâhir olmuştur. Muallim Vahyî, onun iki aya ya-kın bir süre kütüphanenin yeniden kurul-

Hüdâyî Kütüphanesi - Üsküdar / İstanbul

